

Основні тенденції в уживанні числівників в українській мовній практиці XXI сторіччя

У статті комплексно проаналізовано основні тенденції в уживанні числівників в українській мовній практиці I чверти XXI сторіччя. Виокремлені тенденції поділено на дві групи: 1) позитивні; 2) негативні. До позитивних тенденцій уналежено активізацію використання форм із закінченнями *-ох*, *-ом* у непрямих відмінках власне-кількісних числівників, розширення сполучуваності збірних числівників з іменниками всіх родів, замінювання прийменникових форм місцевого відмінка числівниками у формі родового відмінка без прийменника в часових конструкціях. Як негативні тенденції витлумачено узгодження числівників *два*, *три*, *чотири* в називному відмінкові множини з іменниками чоловічого роду II відміни на *-а* (*-я*), поєднання кількісних числівників з іншомовним компонентом *топ-*, неправильне називання календарних років, порушення норм відмінювання числівників – назв сотень. Зроблено спробу оцінити зміни у використанні числівників з погляду їхньої відповідності історично сформованим граматичним особливостям української літературної мови та практичної доцільності.

Ключові слова: числівники, тенденції, сучасна українська мовна практика

Main Trends in the Use of Numerals in Ukrainian Linguistic Practice of the 21st Century

The article presents a comprehensive analysis of the main trends in the use of numerals in Ukrainian language practice during the first quarter of the 21st century. The trends are divided into two categories: 1) positive and 2) negative. Positive trends include the increased use of forms with the endings *-ox* and *-om* in oblique cases of proper cardinal numerals; the expanded compatibility of collective numerals with nouns of all genders; and the replacement of prepositional forms of the local case with numerals in the form of the genitive case without a preposition in temporal constructions. Negative trends include the agreement of the numerals *two*, *three*, *four* in the nominative plural with masculine nouns of the 2nd declension on *-a* (*-ya*); the use of quantitative numerals with the foreign component *top-*; the incorrect naming of calendar years; and the violation of the norms of declining numerals – names of hundreds. The article attempts to assess these changes in the use of numerals in terms of their conformity to the historically established grammatical features of the Ukrainian literary language and their practical relevance.

Keywords: numerals, trends, modern Ukrainian language usage

Числівник як семантико-граматичний клас слів постійно перебуває в колі наукових зацікавлень українських дослідників. Тривала увага до цієї частини мови зумовлена її «семантико-граматичною суперечністю»: числівники «мають безперечну значеннєву вагу, найочевиднішу потрібність у мовній системі» і

водночас – «меншу граматичну вагу порівняно з іншими іменними частинами мови – іменником і прикметником» (ГраMATика 2017: 318).

Така значеннєво-граматична своєрідність числівника спричинила відсутність єдиного наукового підходу до потрактування його морфологічного статусу. Зарубіжні та українські мовознавці витлумачували цю частину мови неоднаково: «від визнання повноправності числівників у структурі частин мови аж до повного заперечення їхньої частиномовної належності й ознак слова» (Вихованець, Городенська 2004: 151), унаслідок чого сформувалися дві концепції числівника – як частини мови і як не-частиномовної одиниці.

На сьогодні в лінгвоукраїністиці узвичаїлася концепція числівника як окремої, хоч і периферійної, частини мови із семантичною домінантою – значенням кількості (Вихованець, Городенська 2004: 156; ГраMATика 2017: 318–9). Периферійність числівника, за висновками науковців, зумовлена тим, що морфологічні категорії роду, числа та відмінка, а також синтаксичні особливості в ньому або нейтралізовані, або модифіковані (Вихованець, Городенська 2004: 152; ГраMATика 2017: 319).

Для новочасних граматичних студій, присвячених числівникам, характерне змінення напрямку досліджень – поступове відходження від теоретичних пошуків критеріїв виокремлення числівників в окремий семантико-граматичний клас у бік практичної площини – до проблем творення, правопису та функціонування граматичних форм числівників у мовній практиці нового тисячоліття. Зокрема, зміни в уживанні власне-кількісних і збірних числівників стали об'єктом наукового вивчення К. Городенської (Городенська 2017), С. Омельчука (Омельчук 2019: 120–8) та В. Юносової (Юносова 2024). Однак у наукових студіях цих та інших дослідників тенденції в уживанні числівників в українськомовному просторі першої третини ХХІ ст. схарактеризовано фрагментарно. Найповніше їх описав О. Тараненко в розділі «Числівники», що увійшов до монографії «Українська літературна мова кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст.: стан і тенденції розвитку» (Тараненко 2024 II: 119–24). Проте це дослідження має переважно констатувальний характер, у ньому скрупульозно обліковано тенденції у використанні числівників в українській літературній мові кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст., але не оцінено їх, що вкрай важливо для тих мовців, які цікавляться змінами в українській літературній мові і яким складно зорієнтуватися у виборі граматично правильної форми чи конструкції.

Саме тому у пропонованій студії поставлено за **мету** комплексно проаналізувати найпомітніші тенденції в уживанні **числівників** в українській мовній практиці I чверті ХХІ сторіччя. Зауважимо, що йтиметься про мовну практику так званої професійної спільноти – переважно освітян (викладачів закладів вищої освіти й учителів), а також працівників засобів масової комунікації (журналістів і редакторів), офіційно-ділової сфери та інших освічених носіїв української мови, тобто тієї частини українського мовного соціуму, що знає норми української літературної мови і стежить за їх дотриманням.

Щоб зреалізувати поставлену мету, виконано такі **завдання**: 1) виявлено та схарактеризовано основні тенденції в уживанні числівників в українській мовній практиці I чверти XXI сторіччя; 2) обґрунтовано причини мовних змін у використанні числівників; 3) зроблено спробу оцінити ці зміни з погляду їхньої відповідності історично сформованим граматичним особливостям української літературної мови та практичної доцільності.

Як відомо, характерна ознака числівників – «їхній відносно сталий, кількісно обмежений лексичний склад» (ГраMATика 2017: 319). У мовній практиці перших двох десятиріч XXI ст. числівники так само зберігають лексичну стабільність, тимчасом як зміни відбуваються в їхньому вживанні. До найпомітніших сьогочасних тенденцій у вживанні числівників належать: активізація використання форм із закінченнями *-ох*, *-ом* в непрямих відмінках власне-кількісних числівників, розширення сполучуваності збірних числівників з іменниками всіх родів, замінювання прийменникових форм місцевого відмінка числівниками у формі родового відмінка без прийменника в часових конструкціях, узгодження числівників *два*, *три*, *чотири* в називному відмінкові множини з іменниками чоловічого роду II відміни на *-а* (*-я*), поєднання кількісних числівників з іншомовним компонентом *тон-*. Проаналізуємо кожну з них докладніше.

1. Активізація використання форм із закінченнями *-ох*, *-ом* у непрямих відмінках власне-кількісних числівників

Відповідно до чинної граматичної норми (Вихованець, Городенська 2004: 176; ГраMATика 2017: 350–1; Український правопис 2019: 138) кількісні числівники *п'ять* – *тридцять*, *п'ятдесят* – *вісімдесят* і складені числівники з компонентами *п'ять* – *тридцять*, *п'ятдесят* – *вісімдесят* у родовому, давальному та місцевому відмінках без прийменника і з прийменником мають варіантні граматичні форми – із закінченнями *-и* та *-ох*, *-ом*, пор.: Р. в. : *п'яти* і *п'ятьох*, *двадцяти* і *двадцятьох*, *тридцяти* *дев'яти* і *тридцятьох* *дев'ятьох*; Д. в. : *п'яти* і *п'ятьом*, *двадцяти* і *двадцятьом*, *тридцяти* *дев'яти* і *тридцятьом* *дев'ятьом*; М. в. : (*у / в*, *на*, *по*) *п'яти* і *п'ятьох*, (*у / в*, *на*, *по*) *двадцяти* і *двадцятьох*, (*у / в*, *на*, *по*) *тридцяти* *дев'яти* і *тридцятьох* *дев'ятьох* та ін.

Форми на *-и* мовознавці кваліфікують як старіші (Український правопис 1929: 52–3; Наконечний 1928: 135–6; Синявський 2018: 74–5; Тараненко 2024: 119 та ін.), історично пов'язані з колишнім іменниковим відмінюванням числівників від *п'яти* до *десяти*, що належали до парадигми іменників жіночого роду з основами на *-ї* (сучасної III відміни) (Курс 1951: 459; Сучасна 1997: 390–1; Вихованець, Городенська 2004: 176; ГраMATика 2017: 351 та ін.), а форми із закінченнями *-ох*, *-ом* – як новіші («історично пізніші»), «власне українські» (Тараненко 2024 II: 119 та ін.), що поширилися під впливом форм *двох*, *трьох*, *чотирьох* і *двом*, *трьом*, *чотирьом* (Курс 1951: 459; Жовтобрюх, Кулик 1972: 286; Сучасна 1997: 391).

У мовній практиці I чверті XXI ст. помітно поживалося використання в не-прямих відмінках власне-кількісних кількісних числівників форм із закінченнями *-ох, -ом*. Найпомітніше ця тенденція зреалізована в засобах масової комунікації. О. Тараненко спостеріг її в мовленні українських телеканалів (Тараненко 2024 II: 119), В. Юносова – у мові преси (Юносова 2024: 48–9), а ми – в етерах Українського радіо.

Останніми роками диктори Українського радіо, повідомляючи прогноз погоди та новини, досить часто надають перевагу формам числівників із закінченнями *-ох, -ом*, напр.: *На Закарпатті тепліше – до тридцятьох градусів* (11.09.2023); *На півдні та сході сьогодні до двадцятьох чотирьох над нулем* (02.10.2023); *Зафіксовано запуски двадцятьох дронів* (08.09.2023); *Коливання курсу відбуватиметься на рівні від п'ятьох до десятих відсотків* (03.10.2023); *Повідомляють про атаку тридцятьох п'ятьох ворожих безпілотників* (30.01.2024); *Сили оборони завдали удару по одинадцятьох осередках* (07.03.2024); *Олександр допоміг виїхати п'ятьом тисячам людей* (04.04.2024); *...від вісімнадцятьох до двадцятьох чотирьох років* (12.02.2025) та ін. Ця мовна зміна занепокоїла деяких уважних слухачів, які почали звертатися до Інституту української мови НАН України з проханням проконсультувати журналістів і усунути ці, на їхню думку, помилкові вживання з радіоетеру.

Така реакція на активізацію використання в сучасній мовній практиці форм числівників із закінченнями *-ох, -ом* засвідчує, що ці форми, попри їхню граматичну нормативність, є «чужими» або маловідомими для багатьох мовців. Це спричинено тим, що впродовж тривалого часу відмінкові форми власне-кількісних числівників на *-ох, -ом* в редакціях «Українського правопису», підручниках та довідкових виданнях ставили на другому місці після форм із закінченням *-и* або й не подавали їх узагалі (див., наприклад, Юшук 2000: 118).

Зокрема, в «Українському правописі» 2019 р. так само, як і в «Українському правописі» 1993 р., на першому місці в родовому, давальному та місцевому відмінках наведено форми числівників 5, 6, 7, 8, 50 із закінченням *-и*, а на другому – із закінченнями *-ох, -ом* (Український правопис 1993: 84; Український правопис 2019: 138). Натомість в «Українському правописі» 1928 р. і у граматичних студіях 20–30-х рр. XX ст. у родовому, давальному та місцевому відмінках ці числівники, а також числівники 9–19, кільканадцять, стонадцять, 20, 30, 50–80, дев'ятдесят, кількадесят, мали лише форми на *-ох, -ом*, хоч і було зазначено, що «всі вони в родов., давальн., місцев. відмін. іноді вживаються з закінченням (старішим) *-и*» (Український правопис 1929: 52–3; Наконечний 1928: 135–6; Синявський 2018: 74–5). Цю норму без змін залишено і в «Українському правописі» 1933 р. (Український правопис 1933: 51–2).

Від проєкту «Українського правопису» 1940 р. і до сьогодні послідовність розташування закінчень *-ох, -ом* та *-и* в усіх редакціях «Українського правопису», шкільних та вишівських підручниках змінено: до парадигм відмінювання

кількісних числівників 5–20, 30, 50–80 було додано відмінкові форми на *-и*, які поставили на першому місці, а форми із закінченнями *-ох*, *-ом* – на другому (Український правопис 1940: 72; Курс 1951: 459; Жовтобрюх, Кулик 1972: 286; Український правопис 1993: 84; Сучасна 1994: 245; 1997: 390; 2001: 152; 2019: 300; Український правопис 2019: 138 та ін.).

У проєкті «Українського правопису» 1940 р., який передував «Українському правописові» 1946 р., закінчення *-и* наведено на першому місці з ідеологічних міркувань: щоб граматично якнайбільше зблизити українську мову з російською. На це звертав увагу й В. Чапленко, який зауважував, що вже в «Українському правописі» 1946 р. співвідношення відмінкових форм числівників на *-и* та на *-ох*, *-ом* «перевернуто»: «на першому місці поставлено форму на *-и*, як однакову з російською, а традиційні й живомовні українські форми поставлено на другому місці. А на практиці їх перестали зовсім уживати. Напр., в усіх виданнях українських письменників пишуть “твори в п’яти томах” (а не „в п’ятьох”))» (Чапленко 1974: 40).

Активізація використання форм власне-кількісних числівників із закінченнями *-ох*, *-ом* у мовній практиці I чверти ХХІ ст. не суперечить історично сформованим граматичним особливостям української літературної мови, а навпаки, віддзеркалює її національну специфіку. Попри те, що причини використання мовцями таких числівникових форм різні – від ідеологічних (прагнення вияскравити граматичну самотність української мови, надавши перевагу в активному вжитку власне українським морфологічним формам числівників) до суто прикладних (спростити відмінювання всіх власне-кількісних числівників – відмінювати їх за аналогією до числівників *два*, *три*, *чотири*), саму тенденцію оцінюємо як позитивну для відродження оригінальних рис української мови. З практичного погляду числівникові форми на *-ох*, *-ом*, справді, громіздкіші порівняно з їхніми морфологічними варіантами із закінченням *-и*, проте цей тип відмінювання, як зауважував Ю. Шевельов, зручний тим, що «уодноманітнює відміну числівників» (Шевельов 2012: 291). За прогнозами О. Тараненка, частотність уживання власне-кількісних числівників із закінченнями *-ох*, *-ом* надалі дещо зростатиме «у зв’язку з активізацією форми род. в. у позиціях знах. в. у назвах істот: “зустрів п’ятьох (не п’яти) хлопців”» (Тараненко 2024: 120).

2. Розширення сполучуваності збірних числівників з іменниками всіх родів

У мовному вжитку ХХІ ст. спостерігаємо розширення норм сполучуваності збірних числівників з іменниками, накиннутих за доби радянізації, – тенденцію до поєднування збірних числівників з іменниками всіх родів, що розгортається у двох напрямках – семантичному та стилістичному. Семантичними виявами цієї тенденції є сполучування збірних числівників не лише з обмеженим колом іменників – назвами осіб чоловічої статі, іменниками середнього роду, що позначають малих істот і конкретні предмети, та множинними іменниками (Сучасна 1969: 240) – подібно до російської мови (Сопоставительная 2003: 215), а також

з іменниками, які є назвами істот жіночого роду, неістот чоловічого роду та абстрактних понять середнього роду.

Найактивніше сучасні мовці поєднують збірні числівники з іменниками – назвами істот жіночого роду (*Десятеро тварин лежали мертвими, двоє [тварин] зникло* (газета «Високий замок», 2009); *А ще ці десятиєро бабусь зберегли для нащадків старовинні пісні – ті, які співали їхні мами, бабусі, прабабусі* (електронний ресурс «Новини Хмельницького “Є”», 2011); *У «Міцного горішка» тепер четверо дочок* (електронний ресурс «Табло ID», 2012); *У Святошинському районі троє жінок звернулися до медиків із гострою реакцією на стрес* (електронний ресурс «Реальний Київ», 04.05.2025 і под.) та з іменниками середнього роду, що називають абстрактні поняття (*За минулу добу відбулося вісімдесят двоє зіткнень* (Українське радіо, 14.11.2023); *Троє слів* сердечний, сердешний і серцевий пов’язані з іменником *серце* й переважно розрізняються значеннями (І. Вихованець); *Серед префіксоїдів іншомовного походження найпродуктивнішим є макро-, що у структурі композита реалізує двоє значень* (В. Олексенко); *В останні десятиріч в українському мовознавстві нормативність уживання пасивних конструкцій визначають для кожного конкретного типу* (О. Лаврінець) та ін.), рідше – з іменниками – назвами неістот чоловічого роду: *Здетонувало шістнадцятеро боєприпасів* (телеканал «1 + 1», 06.05.2011) і под.

Стилістичні вияви аналізованої тенденції вбачаємо в уживанні збірних числівників, поєднаних із названими вище лексико-граматичними групами іменників, крім розмовного та художнього, у публіцистичному та науковому стилях сучасної української літературної мови (пор.: *Самотній продавець срібних прикрас запитав мене звідки я і навіть сказав двоє слів українською* (газета «День», 2009); *У Хмельницькому до поліції звернулись четверо мешканок, які стали жертвами шахрайських дій* (електронний ресурс «Новини Хмельницького “Є”», 2023); *Отже, 59 років життя, а з них майже двоє десятиріч – переслідування польської окупаційної влади й енкаведистські тортури* (газета «Галичина», 26–30.04.2003); *Тут узагальнено зміни, що відбулися за останні двоє десятиріч в академічній мовознавчій науці* (К. Городенська); *Особливо вирізняється своєю актуальністю та суспільним резонансом проблема фемінітивотворення, тобто утворення загальних найменувань жінок за різними ознаками, що набувають в останні троє десятиріч в українському комунікативному просторі загальнонавчального статусу* (М. Баган) та ін.), хоч у нормативних наукових та науково-навчальних джерелах ХХ – поч. ХХІ ст. зазначено, що збірні числівники не властиві науковому та офіційно-діловому стилям української літературної мови (Сучасна 1969: 240; Жовтобрюх, Кулик 1972: 280; Лукінова 2000: 125 та ін.).

С. Омельчук переконаний, що «граматична норма вживання збірних числівників з термініними іменниками середнього роду має бути активно поширена й у лексиконі сучасного вчителя-словесника» (Омельчук 2019: 125). «Тож пропонуємо учням і студентам виконати двоє завдань, записати п’ятеро слів, скласти шестеро речень, запам’ятати троє правил, дати відповіді на четверо запитань

тощо, зберігаючи й пропагуючи визначальні ознаки, власне українські граматичні норми», – закликає науковець (Омельчук 2019: 128).

Змогу сполучати в українській мові збірні числівники з іменниками всіх родів мовознавці пояснюють поступовою втратою протиставлення змісту кількісних відношень, колись передаваних власне-кількісними і збірними числівниками в парах на зразок *два* і *двос*, *три* і *трос*, *чотири* і *четверо*, тобто значеннєвим нерозрізненням генетично відмінних із функційного погляду назв кількостей (Сучасна 1997: 382; Вихованець, Городенська 2004: 160).

У сучасній мовній практиці збірні числівники дедалі частіше використовують для позначення кількості дискретних предметів, а не кількості як неподільної сукупності, унаслідок чого семантика збірних числівників не відрізняється від семантики кількісних числівників і «формально збірні числівники стають додатковим засобом вираження власне-кількості» (Вихованець, Городенська 2004: 161), виконуючи функцію власне-кількісних числівників і заступаючи їх у вжиткові. Таку тенденцію, на нашу думку, можна потрактувати як поступовий занепад в українській мові значення збірності й розвиток категорії означеності, що свідчить про поступову перебудову числівникової системи.

«Найвищого ступеня, – за висновками І. Вихованця, – нейтралізація значення збірності досягла у сполуках збірних числівників з іменниками середнього роду та іменниками *pluralia tantum*» (там само), що, очевидно, і дало підстави Ю. Шереху (Ю. Шевельову) кваліфікувати цю тенденцію як природну для української мови (Šerech 1952), відому понад півтора сторіччя (Шевельов 2011: 436), таку, що «відповідає загальній еволюційній тенденції і є, отже, явищем позитивним» (Шевельов 2011: 439). Саме тому, на думку мовознавця, «мовні редактори не повинні переправляти *двос речень* на архаїчніше *два речення*» (Шевельов 2011: 439). «*Двос речень*» – дрібничка, – підсумовує він. – Але за цією дрібничкою велике питання незалежності розвитку української мови. Самого її життя» (Шевельов 2011: 443).

Розширення сполучуваності збірних числівників з іменниками всіх родів, що його спостерігаємо в I чверті XXI ст., не суперечить особливостям граматичного ладу української мови, яка сформувалася на народній основі. В українській народній мові, на противагу російській, збірні числівники сполучаються з іменниками всіх родів, тому штучне обмежування переліку таких іменників у літературній мові за радянського часу не відповідає її питомій основі. Крім того, ця тенденція уgruntована на поступовому занепаді історично сформованого протиставлення змісту кількісних відношень, передаваних власне-кількісними і збірними числівниками, і сприяє водноманітненню сполучуваності збірних числівників у сучасній українській літературній мові.

Попри це функційно-семантичне зближення збірних і власне-кількісних числівників не всі мовознавці вважають позитивним явищем. На думку О. Тараненка,

наприклад, «просто механічна заміна дистрибутивної множини на збірність – це ще не ознака більшої “правильності” українського слововжитку» (Тараненко 2024: 123).

3. Замінювання прийменникових форм місцевого відмінка числівників та іменників формами родового відмінка без прийменника в часових конструкціях

У публіцистичному та науковому стилях української літературної мови перших двох десятиріч ХХІ ст. помітна активізація вживання в часових конструкціях порядкових числівників [за новітньою термінологією – «відчислівникових прикметників» (Граматики 2017: 267)] у формі родового відмінка замість знахідного та місцевого відмінків із прийменниками *у* (*в*), *на*, пор.: **39 року до н. е.** *Вергілій опублікував “Буколіки”* (Зарубіжна літ.-ра. 8 клас: підручник для загальноосвіт. навч. закл., 2016); **2017 р.** *опубліковано дві книги “Словника української мови: Додаткового тому”* (Н. Сніжко, 2018); *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича 2020 року урочисто відзначає свій 145-річний ювілей* (Р. Христіанінова, 2020); *Заборону ввозити українські книжки з-за кордону у найрізкішій формі підтверджено 1894 р.* (В. Лизанчук, 2021); *Народився [М. Лесів] 1928 року на Тернопільщині...* (Г. Аркушин, 2025) і под. Докладно цю тенденцію проаналізовано в нашій статті «Зміни в граматичному вираженні семантики часу в українській літературній мові перших двох десятиріч ХХІ сторіччя» (Колібаба 2022: 28–32).

4. Узгодження числівників *два, три, чотири* в називному відмінкові множини з іменниками чоловічого роду II відміни на *-а (-я)*

У сучасному мововжиткові регулярно спостерігаємо помилкове, «неприпустиме», на думку В. Німчука (Німчук 2002: 50), скопійоване з російської мови (Фаріон 2021: 34) поєднування числівників *два, три, чотири* з іменниками чоловічого роду II відміни на *-а (-я)* на зразок *два десятка, два мільйона, чотири літака, чотири особняка, два депутата, три учня* й под. замість правильних відмінкових форм цих іменників із закінченнями *-и, -і (-ї)* *два десятки, два мільйони, чотири літаки, чотири особняки, два депутати, три учні* та ін., пор.: **42 пацієнта** *залишалися на лікуванні в умовах відділення променевої терапії* (сайт «Новини Чернігівщини», 17.06.2022); *На Харківщині ЗСУ знищили ще 23 окупанта* (сайт «Укрнет», 20.06.2022); *Противник випустив сорок чотири шахеда* (Українське радіо, 13.09.2023); *Знищено чотири безпілотної* (Українське радіо, 05.11.2023); *«За» проголосували двісті сорок три нардепа* (Українське радіо, 09.11.2023); *... сорок два рази обстріляли прикордонні пункти* (Українське радіо, 29.02.2024); *Температура знизиться на три-чотири градуси* (Українське радіо, 01.10.2024) та ін.

Помилки такого штибу поширилися й далі поширюються в українській мовній практиці під впливом російської мови, на противагу якій нормативною формою іменників чоловічого роду, поєднуваних із числівниками *два, три, чотири*, у

сучасній українській літературній мові є форма називного відмінка множини із закінченням *-и* або *-і (-ї)* (Український правопис 2019: 125).

Саме для того, щоб запобігти неправильному узгоджуванню власне-кількісних числівників *два, три, чотири* з іменниками чоловічого роду II відміни, до «Українського правопису» 2019 р. повернули спеціальну примітку (увагу) щодо нормативних закінчень іменників чоловічого роду, поєднуваних із числівниками *два, три, чотири* (Український правопис 2019: 125), яка була в «Українському правописі» 1928 р. (Український правопис 1929: 40) і якої не було в його попередніх редакціях.

5. Поєднання власне-кількісних числівників з іншомовним компонентом *топ-*

У першій чверті XXI ст. в мові масмедіа спостерігаємо активне творення й уживання «дивних поєднань, для яких навіть назви немає», оскільки, зауважує К. Городенська, «за таким зразком в українській мові слів ніколи не утворювали» (Городенська 2019: 134). Ідеться про сполуки на взір *топ-3, топ-5, топ-10, топ-20, топ-100, топ-500* і под., утворені поєднанням іншомовного компонента *топ-*, українськими відповідниками якого залежно від контексту є прикметники 'найкращий', 'найвідоміший', 'найвпливовіший', 'найбільш престижний, модний', 'високопрофесійний' (СУМ 2016: 1159; Словник новітніх англізмів 2022: 260), та кількісного числівника, пор.: *Чернігівська ялинка посіла 9-те місце за висотою серед міст України, а столична не потрапила в топ-10* (електронний ресурс «Чернігівщина: події і коментарі», 2014); *Створювати новорічну атмосферу на Майдані будуть топ-20 українських колективів* (інтернетівська газета «Фіртка», 2013); *І хоча обидва виробники поки залишаються в топ-0 українського ринку, але січнева тенденція для них має стати «холодним душем»* (електронний ресурс «Українська правда», 2014); *ТОП-3 школи іноземних мов в Івано-Франківську* (інтернетівська газета «Фіртка», 2017); *ТОП-5 практик, які наближають великий апарат держмашини до осяжних вимірюваних результатів* (електронний журнал NV, 05.06.2020); *Топ-5 антистрес-іграшок для дітей* (газета «День за днем», 10.04.2025) та ін.

Як відомо, в українській літературній мові кількісні числівники вживаються самостійно та з іменниками, визначаючи кількість кого-, чого-небудь, проте з префіксами українського чи чужомовного походження вони не поєднуються (Городенська 2019: 134). На цій підставі К. Городенська кваліфікує поєднання чужомовного *топ-* із кількісними числівниками як «безглузде утворення, яким хизуються автори-невігласи» (там само). З огляду на цю поширену помилку до «Українського правопису» 2019 р. було введено спеціальне правило, згідно з яким «частина *топ-* із числівниками не поєднувана» (Український правопис 2019: 49).

Крім того, досить часто мовці поєднують у реченнях сполуку «*топ-* + кількісний числівник» із прикметниками *найкращий, найвідоміший, найпопулярніший,*

найдорожчий, найвпливовіший і под., що з огляду на семантику іншомовного компонента *топ*- спричиняє семантичну надлишковість (плеоназм), пор.: **Топ-10 найдорожчих квартир Києва у вересні** (електронний ресурс UNIAN.NET, 2010); **Топ-5 найпопулярніших запитів українців про заборонні заборони** (електронний ресурс UNIAN.NET, 2014); **ТОП-200 найкращих шкіл України** (електронний ресурс «Львівський портал», 20.09.2024) і под. У таких реченнях залежно від змісту замість *топ*- потрібно використовувати прикметники *найкращий* (-а, -е, -і), *найвідоміший* (-а, -е, -і), *найпопулярніший* (-а, -е, -і) і под., тобто замість **Топ-10 найдорожчих квартир...** правильно вживати *10 найдорожчих квартир...*, замість **Топ-5 популярних запитів...** – *5 найпопулярніших запитів...*, замість **ТОП-200 найкращих шкіл – 200 найкращих шкіл** тощо. «Тож пам'ятаймо, – закликає К. Городенська, – що кількісні числівники “не знаються” з чужомовним *топ*-» (Городенська 2019: 134).

6. Неправильне називання календарних років

Негативною тенденцією, що її спостерігаємо в українській мовній практиці ХХІ ст., є неправильне вимовляння і записування календарного року – у формі множини зі значенням певного десятиріччя якогось сторіччя, напр.: *Появу нашої пам'ятки на київській мапі багато авторитетних істориків архітектури пов'язували з 1740 роками* (газета «Україна молода», 12.01.2017); *В Україні бавовник почали вирощувати в 1930-х роках* (Українське радіо, 14.05.2024); *У 1980-х роках...* (Українське радіо, 06.12.2024); *Функціонування мови відновили в 1900-х роках* (Українське радіо, 01.05.2025); *Короткими штрихами В. Марченко розкриває правду про масштаби русифікації 1970-х — першої половини 1980-х рр.* (І. Ренчка, 2021) і под.

Як бачимо з наведених ілюстрацій, суть помилки полягає в поєднанні цифрового складеного порядкового числівника, останні дві цифри якого є назвою десятка з літерним нарощенням чи без нього, з іменником *роки*. Натомість відповідно до усталеної традиції, що сформувалася в українській літературній мові, під час озвучування цифрового запису календарного року останню цифру, яка називає одиницю, чи дві останні цифри, що є назвою десятка, вимовляють як порядковий числівник, але літерного нарощення на ці цифри не роблять, тобто пишуть *2025 рік*, а вимовляють *дві тисячі двадцять п'ятий рік* і под. «Коли ж ідеться про певне десятиріччя якогось сторіччя, – зауважує К. Г. Городенська, – то його передають арабськими цифрами з відповідним літерним нарощенням, після яких римськими цифрами подають це сторіччя, пор.: *60-ті роки ХХ ст.*; *у 70–80-х роках ХХ ст.*» (Городенська 2019: 200). Саме тому замість *...з 1740 роками* потрібно вживати *з 40-ми рр. ХVІІІ ст.*, замість *у 1930-х роках* – *у 30-х рр. ХХ ст.* і под.

7. Порушення норм відмінювання числівників – назв сотень

В усному мовленні журналістів останніми роками дедалі частіше спостерігаємо регулярну прикру помилку – ненормативні відмінкові форми другого компонента

у складних числівниках – назвах сотень, пор.: *На виробництві працюватиме близько п'ятиста людей* (Українське радіо, 07.02.2024); *Їх [контейнерів] близько семиста* (Українське радіо, 24.09.2024); *Щодня місто зазнає від шестиста до семиста обстрілів* (Українське радіо, 26.03.2025); *Без шестиста осіб...* (Українське радіо, 12.06.2025); *Зараз на нашому підприємстві працює близько трьохста працівників* (з усного мовлення, 01.04.2024) та ін.

На цей мовний ґандж уже звертали увагу К. Городенська (Городенська 2019: 56–7) та О. Тараненко (Тараненко 2024 II: 124). Зокрема, за спостереженнями К. Городенської, такі помилкові відмінкові форми числівникових назв сотень «не схожі на форми ні української, ні російської мов, бо поєднують першу відмінювану частину із другою частиною *ста*, що є формою непрямих відмінків числівника *сто*» (Городенська 2019: 56).

Як відомо, в українській літературній мові у складних числівниках – назвах сотень 200–900 відмінюють обидві частини (пор.: *триста – трьохсот, трьомстам, трьомастами, (на, у) трьохстах* і под.), а числівник *сто* в непрямих відмінках, крім називного та знахідного, має форму *ста*, що, на нашу думку, і спричинило з'яву помилкових форм *двохста, трьохста, п'ятиста, семиста* та ін. замість нормативних *двохсот, трьохсот, п'ятисот, семисот* тощо. Таке явище О. Тараненко вважає виявом «неповної відмінюваності таких числівників – з утворенням єдиної форми для всіх непрямих відмінків» (Тараненко 2024 II: 124).

8. Висновки

Отже, в українській мовній практиці ХХІ ст. попри лексичну стабільність числівників спостерігаємо зміни в їхньому вживанні – як позитивні, так і негативні. До найпомітніших позитивних тенденцій уналежноємо активізацію використання форм із закінченнями *-ох, -ом* у непрямих відмінках власне-кількісних числівників, розширення сполучуваності збірних числівників з іменниками всіх родів, замінювання прийменникових форм місцевого відмінка числівниками у формі родового відмінка без прийменника в часових конструкціях. До негативних – узгодження числівників *два, три, чотири* в називному відмінкові множини з іменниками чоловічого роду на *-а (-я)*, поєднання кількісних числівників з іншомовним компонентом *тон-*, неправильне називання календарних років, порушення норм відмінювання числівників – назв сотень. Зафіксовані тенденції спричинені як позамовними, так і внутрішньомовними чинниками.

Активізація вживання в мовній практиці ХХІ ст. відмінкових форм власне-кількісних числівників із закінченнями *-ох, -ом* зумовлена двома причинами: граматичною (впливом закономірностей відмінювання числівників *два, три, чотири*) та ідеологічною (намаганням повернути до вжитку власне українські морфологічні форми, обмежувані за радянського часу). Цю тенденцію можна кваліфікувати як реактуалізовану, оскільки вона спирається на норми відмінювання власне-кількісних числівників у 20–30-х рр. ХХ ст.

Тенденція до розширення сполучуваності збірних числівників з іменниками всіх родів так само спричинена внутрішньомовними та позамовними чинниками – нейтралізацією значення збірності у сполуках збірних числівників з іменниками та намаганням національно свідомих мовців відновити питомі особливості граматичного ладу української мови, сформованої на народній основі. Рекомендації мовознавців щодо сполучуваності збірних числівників з іменниками, що їх спостерігаємо у ХХІ ст., також вважаємо реактуалізованими, оскільки граматичні та стильові норми, які регулювали вживання збірних числівників у 20–30-х рр. ХХ ст., було звужено в 40–80-х рр. ХХ ст. за аналогією до норм російської мови і знову відновлено в повному обсязі у І чверті ХХІ ст.

Замінювання прийменникових форм місцевого відмінка числівників формами родового відмінка без прийменника в часових конструкціях подібно до тенденцій, проаналізованих вище, зумовлене, з одного боку, прагненням патріотично налаштованих мовців надати граматичним формам національної самобутності, а з іншого, – бажанням оновити та відрізнанітнити традиційні виражальні морфологічні засоби.

Узгодження числівників *два, три, чотири* в називному відмінкові множини з іменниками чоловічого роду на *-а (-я)*, поєднання кількісних числівників з іншомовним компонентом *топ-*, називання календарних років у формі множини з літерним нарощенням чи без нього, порушення норм відмінювання числівників – назв сотень витлумачуємо як тенденції негативного характеру, що суперечать граматичному ладові української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Jurij ŠERECH, 1952: *Probleme der Bildung des Zahlwortes als Redeteil in den slavischen Sprachen*. Lund.
- Б. Д. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ, 2010: *Як ми говоримо*. Київ: Книга.
- [B. D. ANTONENKO-DAVYDOVYČ, 2010: *Jak my govorymo*. Kijev: Knyga.]
- Іван Вихованець, Катерина ГОРОДЕНСЬКА, 2004: *Теоретична морфологія української мови*. Київ: Пульсари.
- [Ivan VYHOVANEČ, Kateryna GORODENSKA, 2004: *Teoretyčna morfologija ukrajins'koji movy*. Kijev: Pul'sary.]
- Катерина ГОРОДЕНСЬКА, 2017: Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти. *Дивослово* 2017/4. 40–5.
- [Kateryna GORODENSKA, 2017: Gramatyčni normy ukrajins'koji literaturnoji movy i sučasna praktyka profesijnoji spil'noty. *Dyvoslovo* 2017/4. 40–5.]
- Катерина ГОРОДЕНСЬКА, 2019: *Українське слово у вимірах сьогодення*. Київ: КММ.
- [Kateryna GORODENSKA, 2019: *Ukrajins'ke slovo u vymirah s'ogodennja*. Kijev: KMM.]
- ГРАМАТИКА, 2017: *Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Автори: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

- [GRAMATYKA, 2017: *Gramatyka sučasnoji ukrajins'koji literaturnoji movy. Morfologija*. Avtori: I. R. Vyhovanec', K. G. Gorodens'ka, A. P. Zagnitko, S. O. Sokolova. Kijev: Vydavnyčyj dim Dmytra Burago.]
- М. А. ЖОВТОБРЮХ, Б. М. КУЛИК, 1972: *Курс сучасної української літературної мови* 1. Київ: Вища школа.
- [М. А. ŽOVTOBRYUH, B. M. KULYK, 1972: *Kurs sučasnoji ukrajins'koji literaturnoji movy* 1. Kijev: Vyšča škola.]
- Лариса КОЛІБАБА, 2022: Зміни в граматичному вираженні семантики часу в українській літературній мові перших двох десятиріч XXI сторіччя. *Studia Ucrainica Posnaniensia* 2022/1. 25–44.
- [Larysa KOLIBABA, 2022: Zminy v gramatyčnomu vyraženni semantyky času v ukrajins'kij literaturnij movi peršyh dvoh desjatyrič XXI storiččja. *Studia Ucrainica Posnaniensia* 2022/1. 25–44.]
- КУРС, 1951: *Курс сучасної української літературної мови* 1. За ред. Л. А. Булаховського. Київ: Радянська школа.
- [KURS, 1951: *Kurs sučasnoji ukrajins'koji literaturnoji movy* 1. Za red. L. A. Bulahovs'kogo. Kijev: Radjans'ka škola.]
- Т. Б. ЛУКІНОВА, 2000: *Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис)*. Київ: Наукова думка.
- [T. B. LUKINOVA, 2000: *Čyslivnyky v slov'jans'kyh movah (porivnjal'no-istoryčnyj narys)*. Kijev: Naukova dumka.]
- Микола НАКОНЕЧНИЙ, 1928: *Українська мова*. Харків: Рух.
- [Mykola NAKONEČNYJ, 1928: *Ukrajins'ka mova*. Harkov: Ruh.]
- В. В. НІМЧУК, 2002: *Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. ст.* Кам'янець-Подільський.
- [V. V. NIMČUK, 2002: *Problemy ukrajins'kogo pravopysu XX – počatku XXI st. st.* Kam'janec'-Podil's'kyj.]
- Сергій ОМЕЛЬЧУК, 2019: *Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- [Sergij OMEL'ČUK, 2019: *Sučasna ukrajins'ka lingvodydaktyka: normy v terminologiji i movna praktyka fahivciv*. Kijev: Vydavnyčyj dim «Kyëvo-Mogyljans'ka akademija».]
- Олекса СИНЯВСЬКИЙ, 2018: *Норми української літературної мови*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. Репринт з вид. 1931 р.
- [Oleksa SYNJAVS'KYJ, 2018: *Normy ukrajins'koji literaturnoji movy*. Kijev: Vydavnyčyj dim Dmytra Burago. Reprynt z vyd. 1931 r.]
- Словник новітніх англізмів*, 2022. Київ: Наукова думка.
- [*Slovnyk novitnih anglizmiv*, 2022. Kijev: Naukova dumka.]
- СУМ, 2016: *Словник української мови*. Відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ: ВЦ «Просвіта».
- [SUM, 2016: *Slovnyk ukrajins'koji movy*. Vidp. red. V. V. Žajvoronok. Kijev: VC «Prosvita».]
- СОПОСТАВИТЕЛЬНАЯ, 2003: *Сопоставительная грамматика русского и украинского языков*. Ред. Г. Д. Басова, А. В. Кихно и др. Киев: Наукова думка.
- [SOPOSTAVITEL'NAJA, 2003: *Sopostavitel'naja grammatika russkogo i ukrainskogo jazykov*. Red. G. D. Basova, A. V. Kihno i dr. Kijev: Naukova dumka].

- СУЧАСНА, 1969: *Сучасна українська літературна мова: Морфологія*. За ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка.
- [SUČASNA, 1969: *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova: Morfologija*. Za red. I. K. Bilodida. Kijev: Naukova dumka.]
- СУЧАСНА, 1994: *Сучасна українська літературна мова*. За ред. М. Я. Плющ, С. П. Бевзенка, Н. Я. Грипас та ін. Київ: Вища школа.
- [SUČASNA, 1994: *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*. Za red. M. JA. Plyušč, S. P. Bevzenka, N. JA. Grypas ta in. Kijev: Vyšča škola.]
- СУЧАСНА, 1997: *Сучасна українська літературна мова*. За ред. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. Київ: Вища школа.
- [SUČASNA, 1997: *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*. Za red. A. P. Gryščenka, L. I. Mac'ko, M. JA. Plyušč ta in. Kijev: Vyšča škola.]
- СУЧАСНА 2001: *Сучасна українська мова*. За ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь.
- [SUČASNA, 2001: *Sučasna ukrajins'ka mova*. Za red. O. D. Ponomareva. Kijev: Lybid'.]
- СУЧАСНА, 2019: *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*. За ред. О. Я. Лаврінець, К. С. Симонової, І. А. Ярошевич. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- [SUČASNA, 2019: *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova. Morfemika. Slovo tvir. Morfologija*. Za red. O. JA. Lavrinec', K. S. Symonovoji, I. A. Jaroševyč. Kijev: Vydavnyčyj dim «Kyjevo-Mogyljans'ka akademija».]
- О. О. ТАРАНЕНКО, 2024: *Українська літературна мова кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст.: стан і тенденції розвитку 2*. Київ: Український мовно-інформаційний фонд України.
- [O. O. TARANENKO, 2024: *Ukrajins'ka literaturna mova kincja XX – peršoji čverti XXI st.: stan i tendenciji rozvytku 2*. Kijev: Ukrajins'kyj movno-informacijnyj fond Ukrajinu.]
- УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС, 1929: *Український правопис*. Харків: Державне видавництво України.
- [UKRAJINS'KYJ PRAVOPYS, 1929: *Ukrajins'kyj pravopys*. Harkov: Deržavne vydavnytvo Ukrajinu.]
- УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС, 1933: *Український правопис*. Харків: Радянська школа.
- [UKRAJINS'KYJ PRAVOPYS, 1933: *Ukrajins'kyj pravopys*. Harkov: Radjans'ka škola.]
- УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС, 1940: *Український правопис*. Київ.
- [UKRAJINS'KYJ PRAVOPYS, 1940: *Ukrajins'kyj pravopys*. Kijev.]
- УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС, 1990: *Український правопис*. Київ: Наукова думка.
- [UKRAJINS'KYJ PRAVOPYS, 1990: *Ukrajins'kyj pravopys*. Kijev: Naukova dumka.]
- УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС, 2019: *Український правопис*. Київ: Наукова думка.
- [UKRAJINS'KYJ PRAVOPYS, 2019: *Ukrajins'kyj pravopys*. Kijev: Naukova dumka.]
- І. Д. ФАРІОН, 2021: Святослав Караванський: проблема правописної і лексикографічної кодифікації. *Записки з українського мовознавства* 2021/28. 31–41.
- [I. D. FARION, 2021: Svjatoslav Karavans'kyj: problema pravopysnoji i leksyko hrafičnoji kodyfikaciji. *Zapysky z ukrajins'kogo movoznavstva* 2021/28. 31–41.]
- Василь ЧАПЛЕНКО, 1974: *Мовна політика більшовиків на Україні в 1950–60-их рр.* Чикаго: Український публіцистично-науковий інститут.
- [Vasyl' ČAPLENKO, 1974: *Movna polityka bilšovykiv na Ukrajinі v 1950–60-yh rr.* Čikago: Ukrajinskyj publicystyčno-naukovyj instytut.]

- Юрій ШЕВЕЛЬОВ, 2011: Up or out? З проблематики формування українського числівника як частини мови. *Забужко О., Шевельов Ю. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002*. Київ: Факт. 435–43.
- [Jurij ŠEVEL'OV, 2011: Up or out? Z problematyky formuvannja ukrajins'kogo čyslivnyka jak častynu movy. *Zabužko O., Ševel'ov Ju. Vybrane lystuvannja na tli doby: 1992–2002*. Kijev: Fakt. 435–43.]
- Юрій ШЕВЕЛЬОВ, 2012: *Напис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 pp.)*. Київ: Темпора.
- [Jurij ŠEVEL'OV, 2012: *Narys sučasnoji ukrajins'koi literaturnoji movy ta inši lingvistyčni studiji (1947–1953 rr.)*. Kijev: Tempora.]
- В. О. ЮНІСОВА, 2024: Динамічні зміни в числівниковій системі сучасної української літературної мови. *Граматичний портрет української мови у ХХІ сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни*. Упоряд.: Н.Г. Горголюк, Л.М. Колібаба, В.М. Фурса. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 48–51.
- [V. O. JUNOSOVA, 2024: *Dynamični zminy v čyslivnykovij systemi sučasnoji ukrajins'koi literaturnoji movy. Gramatyčnyj portret ukrajins'koi movy u XXI storičči: zbirnyk tez naukovykh dopovidej učasnykiv Mižnarodnoji naukoivoji konferentsiji na pošanu doktora filologičnyh nauk, profesora Gorodens'koi Kateryny Gygorivny*. Uporjad.: N. G. Gorgoljuk, L. M. Kolibaba, V. M. Fursa. Kijev: Vydavnyčyj dim Dmytra Burago. 48–51.]
- І. П. ЮЩУК, 2000: *Практикум з правопису української мови*. Київ: Освіта.
- [I. P. JUŠČUK, 2000: *Praktykum z pravopysu ukrajins'koi movy*. Kijev: Osvita.]

POVZETEK

Članek analizira glavne trende v uporabi števnikov v ukrajinski jezikovni praksi v prvi četrtini 21. stoletja. Ugotovljene trende smo razdelili v dve skupini: 1) pozitivni in 2) negativni. Med pozitivne trende uvrščamo povečano rabo oblik s končnicama *-ox* in *-om* v stranskih sklonih čistih količinskih števnikov, širitev združljivosti zbirnih števnikov s samostalniki vseh spolov ter zamenjavo predložnih oblik mestnika s števnikami v obliki roditelja brez predloga v časovnih konstrukcijah. Kot negativne trende razlagamo ujemanje števnikov *dva, tri, štiri* v množinskem imenovalniku s samostalniki moškega spola druge sklanjatve na *-a (-я)*, kombiniranje količinskih števnikov s tujim sestavnim delom *top-*, nepravilno poimenovanje koledarskih let ter kršitve pravil sklanjanja števnikov — poimenovanj stotin. Ugotovljeno je bilo, da so zabeleženi trendi v veliki meri posledica zunajjezikovnih (ideoloških) in znotrajjezikovnih (slovničnih) dejavnikov. Poskusili smo oceniti spremembe v uporabi števnikov z vidika njihove skladnosti z zgodovinsko oblikovanimi slovničnimi značilnostmi ukrajinskega knjižnega jezika in praktične smotrnosti.